

Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи на засадах гуманістичних ідей Василя Сухомлинського

У нинішніх складних політичних та соціально-економічних умовах розвитку України особливо відчутним є негативний вплив на сучасну школу таких суспільних явищ як посилення аморальності, злочинності, зубожіння, дефіциту людяності, милосердя, співчуття, доброти. Все це є результатом знецінення освіти, падіння авторитету вчителя, агресивності, жорстокості, нігілізму підростаючого покоління. Педагогічна громадськість стурбована тим, що такі деструктивні процеси у сучасному суспільстві породжують небезпеку формування бездуховного покоління, не «обтяженого» інтелігентністю, порядністю, загальнолюдською моральністю, яке зневажливо ставиться до культурних цінностей, не прагне до здорового способу життя. Такий стан ще більшою мірою загострює потребу побудови навчально-виховного процесу підростаючих поколінь на принципах гуманізму, утвердженні пріоритету загальнолюдських цінностей у суспільстві.

Ідея виховання підростаючих поколінь у дусі гуманізму не нова. Вона сягає своїм корінням у античні часи, піднімалася педагогами-гуманістами епохи Відродження, збагачувалася педагогічними поглядами Я. Коменського, Ж. Руссо, Й. Песталоцці та ін.

Значного розвитку гуманістична концепція набула у вітчизняній педагогіці. Так, український філософ Г. Сковорода, утверджуючи ідеї гуманізму, писав, що виховання повинно сприяти єднанню людини з народом, служити справі зміцнення людського щастя, формувати «благородне серце» і «високі думки».

Гуманізацію навчання і виховання втілювали у своїй практичній діяльності педагоги-новатори В. Шаталов, І. Волков, С. Лисенкова, Є. Ільїн та ін. Значну частину своїх робіт цій проблемі присвятив Ш. Амонашвілі.

Педагогів усіх часів об'єднує те, що в центр навчально-виховного процесу вони намагались поставити дитину, яку розглядали не лише як об'єкт, але й як суб'єкт виховання.

У наш час проблему виховання дітей і молоді в дусі гуманізму розглядали такі дослідники, як О. Виговська, О. Вишневський, Г. Іванюк, Б. Козак, Л. Макарова, В. Оржеховська, Е. Парамонов, В. Петрович, Г. Пустовіт, С. Рудаківська, А. Сиротенко, О. Сухомлинська, О. Столяренко, І. Тараненко, Л. Ткачук та ін. На сьогоднішній день розроблено цілий ряд

концепцій особистісно орієнтованого навчання і виховання, авторами яких є відомі науковці І. Бех, В. Білоусова, С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Савченко, І. Якиманська та ін. Вони переконливо доводять необхідність гуманізації освіти як однієї з найважливіших умов відродження національної освіти.

Гуманізація освіти проголошена вихідним принципом реалізації державної національної програми «Освіта. Україна XXI століття», і полягає в «утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітянських потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи» [1].

Гуманізація освіти передбачає, насамперед, сприяння розвитку творчих можливостей людини, її інтелектуальної свободи, створення максимально сприятливих умов для розкриття особистості. Гуманні цінності і відповідні їм норми є тим культурним кодом, який визначає повсякденну поведінку і регулює взаємини людей, забезпечує раціональність і людяність їхнього способу життя, а отже життєздатність суспільства. Саме гуманне виховання особистості сприяє олюдненню суспільних відносин, формуванню взаємодії людей за суб'єкт-суб'єктною моделлю, зміст якої безпосередньо впливає на спрямованість і характер потреб, цілей, інтересів особистості, тоді як процеси дегуманізації суспільства негативно впливають на моральний та емоційний стан його членів, їхнє фізичне та психічне здоров'я.

О. Савченко наголошує на тому, що реформування шкільної освіти має відбуватися на таких гуманістичних засадах: дитина як незмінна педагогічна цінність, і педагог – здатний до її розвитку, соціального захисту, збереження індивідуальності. Це розуміння, підкреслює науковець, співзвучне з тими цінностями, які обстоював у своїх працях В. Сухомлинський [2, с. 2].

Серцевиною педагогічної спадщини В. Сухомлинського є гуманізм, який ґрунтується на положенні про безумовну цінність людини, її гідність, індивідуальну неповторність. Видатний педагог-класик був глибоко переконаний у тому, що «все шкільне життя повинне бути пройняте духом гуманності..., має панувати дух поваги до людської гідності, дух взаємодовіри вихователів і вихованців, дух віри в людину» і лише створення атмосфери довіри, допомоги, справедливого ставлення, вимогливості і такту може забезпечити справжню гуманізацію виховного процесу. Ці та ряд інших постулатів гуманістичної концепції В. Сухомлинського повинні усвідомити всі ті, хто має справу з найдорожчим, найціннішим у нашому житті – з людиною. І найперше – сьогоднішні педагоги та студенти, які обрали своєю майбутньою справою – виховання людини.

Мета статті полягає у розкритті можливостей творчого використання гуманістичних поглядів В. Сухомлинського у професійній підготовці

сучасного вчителя-вихователя, висвітленні системи роботи зі студентами у контексті прогресивних ідей педагога-гуманіста.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти ускладнилися проблеми виховання студентів у зв'язку зі змінами потреб людини, її соціальним прагненням і ціннісними орієнтирами. Ці проблеми загострюються ще й тим, що до вищих навчальних закладів частина молоді вступає суспільно невмотивовано. Особливо це стосується студентів педагогічних навчальних закладів, яким у майбутньому держава довірить справу підготовки підростаючих поколінь до життя та праці в суспільстві. Від особистості учителя, його теоретичної підготовки, педагогічної та методичної майстерності залежить не лише якість навчально-виховного процесу, але й долі його вихованців, майбутнє всього суспільства. Саме тому у сучасній вищій школі потрібне духовне оновлення педагогічного процесу, яке відбувається тільки тоді, коли він будується на принципах гуманізму.

Гуманізація педагогічного навчального закладу сприятиме глибокому усвідомленню студентами таких понять як честь, добро, людяність. На цьому неодноразово наголошував у своїх працях В. Сухомлинський, зазначаючи значимість справи виховання Людини, Громадянина, Спеціаліста, Вчителя-гуманіста. У своїй праці «Сто порад учителеві» педагог-класик називає учительську професію людинознавством, зазначаючи, що учитель має справу «з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною» [5, с. 420]. Саме від вчителя, від його «вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [5, с. 420].

Дбаючи про формування вчителя нової генерації, гуманного, творчого, відповідального, педагогічний колектив Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу у своїй роботі мудро впроваджує гуманістичні ідеї В. Сухомлинського.

Практика переконує, що професійна підготовка майбутніх фахівців будь-якої сфери діяльності є однією із складних проблем, оскільки в цьому процесі проявляються персоніфіковані стосунки між людьми, що об'єднані спільною діяльністю – навчанням. Студентська діяльність характеризується як сукупність скоординованих дій та заходів, спрямованих на досягнення в рамках навчального закладу певної мети. Професійна підготовка майбутніх учителів обумовлює вищу позитивну як внутрішню, так і зовнішню мотивацію, високий рівень відповідальності, наявність зворотного зв'язку, вміння презентувати себе і свій навчальний заклад, прогностичний характер навчальної діяльності тощо. Все це певним чином пов'язано із специфічними

особливостями вчительської професії, про які В. Сухомлинський писав: «це особлива професія, яку не порівняєш ні з якою іншою справою» [5, с. 420].

Уже в перші дні навчання у коледжі під час проведення годин знайомств, виховних годин на теми професійного вибору куратори груп вдаються до ознайомлення студентів із тими особливостями вчительської професії, про які переконливо говорить у своїй першій пораді «Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується?» педагог-класик. Так, проводячи виховну годину на тему «Ти обрав учительську стежину», разом із першокурсниками обговорюємо питання: що спонукало студентів до вибору професії вчителя початкової школи, як вони уявляють собі обрану професію, яким вони бачать сучасного вчителя тощо.

Говорячи про специфіку вчительської професії, наголошуємо на тому, що це творча діяльність, яка вимагає від учителя постійної роботи над собою. Саме тут доречно згадуються слова В. Сухомлинського: «Радість творчої праці, повнота життя завдяки творчості – до цього прагне кожна культурна, освічена людина. Питання про те, як розкрити свої здібності в благородній справі виховання молодого покоління, як знайти себе в цій, одній із найцікавіших, найскладніших, наймогутніших спеціальностей – хвилююче питання» [5, с. 419]. Студенти діляться своїми враженнями про тих учителів, які відіграли вирішальну роль у їхньому особистісному становленні, пригадують епізоди з власного досвіду, коли вони вперше випробували себе в ролі вчителя, ще навчаючись у школі, розкривають свій омріяний ідеал педагога. Спільно зі студентами аналізуємо мудрі погляди педагога-гуманіста на вчительське покликання. Майбутні вчителі пізнають важливі істини педагогічного покликання – «глибока віра в успішність виховання кожної людини», «гармонія серця й розуму», «чуйність, сердечна турбота про людину».

З метою виховання ідеалу вчителя розповідаємо про життєвий і творчий шлях В. Сухомлинського, головним педагогічним кредо якого було: безмежна любов до дітей («Чим важча дитина, тим більше я її люблю»), педагогічний оптимізм («Кожна дитина хоче бути хорошою, талановитою і повинна бути щасливою»), прогнозування виховання справжньої людини, громадянина, спеціаліста, сім'янина. Перед першокурсниками постає взірець педагога-гуманіста, педагога-добротворця.

Відкрити для себе багатство особистості видатного педагога першокурсникам допомагає вечір-реквієм, присвячений пам'яті педагога-класика на тему «Василь Сухомлинський: Людина, Воїн, Педагог». Студенти спільно з куратором групи добирають матеріал про Василя Олександровича

(біографічні відомості, педагогічні думки, ідеї, фотоматеріали, пісенно-поетичні рядки), розробляють сценарій, готують мультимедійну презентацію, розподіляють ролі, проводять репетиції.

Можна було побачити і відчувати, з якою гордістю розповідали студенти-першокурсники про павлівського педагога, який зміст вкладали у промовлені рядки, якими почуттями проймалися їхні виступи. Переконані, що такі заходи не можуть залишити байдужим жодного, хто причетний до участі в них.

Глибше знайомство із Сухомлинським-педагогом здійснюємо у процесі вивчення предметів психолого-педагогічного циклу. У педагогіці немає жодної теми, вивчаючи яку, ми разом зі студентами не звертались би до мудрих порад педагога-гуманіста, не аналізували глибоких ідей його гуманістичної концепції.

Зупинимось на аналізі деяких занять.

Вивчення «Загальних основ педагогіки» студентами II курсу розпочинаємо темою «Вчитель, його соціальні функції». Одним із питань плану лекції є «Творча особистість учителя у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Деякі поради педагога-гуманіста вчителю». Викладач знайомить студентів з невідомими ще для них сторінками життєвого і творчого шляху, доповнюючи і поглиблюючи їхні попередні знання, формує уявлення про нього як тонкого психолога дитячих душ, наводячи приклади із його праць «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа», які яскраво демонструють глибоке розуміння світу дитинства, вміння проникати у найпотаємніші куточки дитячої душі.

Читаючи поради В. Сухомлинського, студенти переконуються в тому, що саме вчитель має виховувати в дитині особистість. Вони самостійно приходять до висновку, що для цього потрібно глибоко вивчати кожну дитину: її оточення, друзів, ставлення до неї, становище в сім'ї.

Під керівництвом викладача на основі аналізу поглядів В. Сухомлинського на особу вчителя-вихователя студенти виокремлюють основні вимоги до сучасного педагога, а потім, узагальнивши, розробляють професіограму творчої особистості вчителя, що має стати взірцем для молоді, яка обирає педагогічну професію, в умовах розбудови національної школи в Україні.

Ось рядки із праць В. Сухомлинського, які записали до своїх конспектів студенти:

- «Вчитель – це вдумливий геолог, який повинен уміти розшукати скарби природи, уміти натрапити чи на золоту жилку, чи на коштовний камінь, чи на вічний граніт...».

- «Від педагога залежить, чим стане серце дитини – «ніжною квіткою чи засушеною корою».

- «Мудрість влади педагога – це велика творчість, глибоке сердечне проникнення в світ дитячих думок і почуттів, уміти розуміти мову дитини, зберігати в собі чисту краплину дитинства, не стати на дошку з дитиною за рівнем її розвитку».

- «Творчий вчитель – це той, хто відповідно освічений, добре знає свій предмет. Цього мало. Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в духовний світ людини, яке ніколи не припиняється».

- «Справжній вчитель не може жити без творчості. У цьому немаловажну роль відіграє педагогічне покликання, глибока віра в можливість виховання кожної дитини».

Наведемо зразок професіограми творчої особистості вчителя, колективно розробленої другокурсниками на основі аналізу поглядів В. Сухомлинського:

Вчителеві потрібно:

- «любити дітей»;
- «любити благородну свою справу»;
- «знати кожний порух юної душі»;
- «розуміти світ дитинства»;
- «проявляти сердечну турботу про людину»;
- «бути творчим»;
- «володіти мистецтвом говорити, звертатися до людського серця»;
- «бути скромним, винахідливим, життєрадісним, чуйним...»;
- «бути добрим, а не добреньким».

Інший фрагмент практичного заняття з теми: «Вивчення порад В. Сухомлинського», «Оволодівайте мистецтвом індивідуальної бесіди з вихованцем» та «Як проводити виховну бесіду з колективом» з «Теорії та методики виховання»:

Самостійна робота студентів:

1. Аналіз порад В. О. Сухомлинського

Завдання. Уважно прочитайте поради В. Сухомлинського «Оволодівайте мистецтвом індивідуальної бесіди з вихованцями» (порада 83) та «Як проводити виховну бесіду з колективом» (порада 98) і дайте відповіді на запитання:

- У чому полягає мистецтво індивідуальної бесіди з вихованцями?
- З чого починати виховну бесіду?
- Яких правил повинен дотримуватись вихователь, щоб оволодіти мистецтвом слова?

2. Розробка індивідуальної бесіди з вихованцем на одну із запропонованих тем:

Завдання. Користуючись прочитаними порадами, спробуйте розробити зміст індивідуальної бесіди з учнями молодшого шкільного віку на одну із запропонованих тем:

- Як бути чуйним і слухняним?
- Не кидай слів на вітер.
- Пам'ятай про інших.
- Твій зовнішній вигляд.
- Я – справжній мамин помічник.
- Цінуй свій час та час інших.
- Чесне слово.
- Будь старанним.
- Один за всіх і всі за одного.
- Як боротися зі шкідливими звичками.

3. Захист розробленої бесіди.

4. Колективне складання заповідей вихователя.

У процесі такого заняття студенти не лише пізнають секрети здійснення індивідуального підходу до вихованця, але й самостійно розробляють зміст індивідуальних бесід, дотримуючись при цьому мудрих настанов В. Сухомлинського. Важливе значення у їхньому професійному становленні має розігрування ролей «вихователь – вихованець» у процесі організованої викладачем ділової гри. Студенти вправляються у ролі вчителя, роблять спробу ідентифікувати себе з учнем, який потребує індивідуальної допомоги наставника. У такий спосіб студенти набувають досвіду проведення індивідуальної бесіди як однієї з важливих форм особистісної взаємодії з вихованцем. Для себе майбутні вчителі визначають основні вимоги до вихователя, який проводить виховну бесіду з вихованцем: умієте вислухати дитячу скаргу (адже «уміння слухати дитину – велике педагогічне мистецтво» [4, с. 604]; бережіть таємницю, яку довіряє вам дитина; допоможіть учневі зрозуміти, що сьогодні він став кращим, ніж учора; оберігайте в юному серці вогник світлих індивідуальних почуттів. Ці мудрі поради В. Сухомлинського стають у нагоді майбутнім освітянам в їхній подальшій діяльності, вони керуються ними в реальному спілкуванні з молодшими школярами під час проходження різних видів практики.

Відкрити для себе В. Сухомлинського як педагога-гуманіста студентам допомагають презентації його чудових педагогічних творів, що проводяться під час семінарських та практичних занять з дидактики, школознавства. Студенти читають праці видатного педагога «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Павлиська середня школа», «Духовний світ школяра», «Методика виховання колективу», «Батьківська педагогіка», «Розмова з молодим директором школи». Їх зміст поступово входить у свідомість майбутніх освітян, сприяє формуванню у них певних світоглядних позицій стосовно організації навчання і виховання молодших школярів на засадах гуманної педагогіки, усталенню позитивних мотивів самовиховання та

самоосвіти, виробленню чіткої практичної спрямованості щодо організації педагогічної взаємодії з вихованцями під час різних видів педагогічної практики.

Гуманістичні ідеї «школи радості», «школи під блакитним небом», «кімнати казок», «уроків мислення серед природи» студенти з захопленням обговорюють під час семінарських та практичних занять, у процесі студентських науково-практичних конференцій, круглих столів.

Упродовж багатьох років у коледжі діє педагогічний клуб «Пошук», одним із напрямів якого є вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Студенти беруть участь у роботі творчих проєктів, досліджують невичерпну скарбницю педагогічних ідей павлівського педагога, використовують його поради у процесі професійного становлення. Членами клубу готуються позааудиторні виховні заходи для студентів різних курсів, проводяться різні форми роботи ознайомлення молодших школярів з оповіданнями та казками Василя Олександровича, презентуються уроки доброти та людяності, уроки милування серед природи, заняття в кімнаті казки; для студентів з метою збагачення їхньої професійної готовності проводяться майстер-класи з використанням елементів гуманістичної концепції В. Сухомлинського.

Кожного року у вересневі дні викладачі циклової комісії шкільної педагогіки та психології спільно зі студентами проводять науково-теоретичні та науково-практичні конференції, педагогічні читання, засідання клубу «Пошук», присвячені світлій пам'яті педагога-класика, педагога-гуманіста В. Сухомлинського.

Ідеї В. Сухомлинського про необхідність виховання підростаючого покоління на засадах гуманізму, загальнолюдських цінностей особливо актуальні у наш час. «Ми тільки сьогодні починаємо усвідомлювати, як глибоко і масштабно мислив видатний педагог, наскільки чітко і багатогранно бачив він основні стратегічні завдання у формуванні особистості, – слушно зауважує М. Сметанський. Визначаючи загальнолюдські якості як базу для виховання у школярів мотиваційно-емоційного ставлення до навколишньої дійсності, спираючись на гуманістичні ідеї свої попередників, В. Сухомлинський наповнив дещо новим змістом характер цього ставлення» [3, с. 43].

Залучення студентів до опанування науки людяності, науки гуманізму, науки людинотворення – важливий шлях їх професійного зростання, без чого уявити собі гуманістично спрямованого вчителя-вихователя неможливо.

Подальшого дослідження, на наш погляд, потребує питання професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах педагогіки співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)». – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Савченко О. Я. Реформування змісту шкільної освіти в контексті педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 1999. – № 9. – С. 1–4.
3. Сметанський М. Загальнолюдські цінності в педагогічній спадщині В. Сухомлинського / М. Сметанський // Шлях освіти. – 1999. – № 3. – С. 43.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 420–654.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1985. – 189 с.